

על ספרו של בן-ציון יהושע - שתיקת התרגול חגי קמרט, סופר משורר וצייר

בן-ציון יהושע, שתיקת התרגול: רומן, [הוצאת אסטרוֹלוג](#), הוד השרון 2002, 398 עמודים

א. פתיחה

אקדים ואומר שאין אני נכנס לפרטים כדי לא לגלות אף לא טפח מהספר הטוב הזה, כדי לא לגזול מהנאתו של הקורא. ובכן כך: בן-ציון יהושע הוא לא רק מספר נפלא, אלא גם אומן השפה העברית, היודע ללהטט במילותיה במשפטי הססגוניים, המדויקים, השקולים, שכאילו קמים וניצבים חיים מול עינינו.

ספרו, "שתיקת התרגול", הוא סיפור קורות חייהם של בני משפחה ירושלמית בשכונת הבוכרים בירושלים, בימים של "פעם". שנות הארבעים לערך עד שנות השישים. יהושע, היודע היטב לספר סיפורים, מתחיל מהגרעין הקטן של המשפחה ועד הרחקת הפרטים במשפחה זה מזה. כל אחד למקום שבתו החדש, כל אחד לחייו שלו. תרצו מהמיקרו אל המקרו. למשל: תיאור המשפחה בארבעה אמותיה – בבית; במרחב הצר, בחצר, ובמרחב הפתוח – שכונת הבוכרים. ומכאן, הלאה למאורעות בעיר ירושלים בכללותה. או למשל הילד – אלי הקטן, אלי הבחור, פרשיות אהבה והסוף הלא מזהיר שהוא הבדידות (לא נשא אישה מעולם). קיימת אמנם אי סימטריה מכוונת בין הסיפור עצמו של המשפחה הצומח מהמיקרו אל המקרו לבין סיפור המסגרת, לכאורה, של הפרופסור, איש האקדמיה היורד ממקום שבתו הרם, היינו מהמקרו, אל חייו כילד בקרב משפחתו בבוכרים, במיקרו.

התמודדות בחיים הקשים של ההורים, הן בקשיי היומיום, הן בניגודים ביניהם, לרבות מנטליות מסוימת הגוררת אחריה התנהגות אופיינית לבעל מול אשתו ומול החברה. האם הדבקה באמנות דתיות מסטיות ברובן, הבעל השתלטן העוצמתי שמרשה לעצמו להתרועע עם אישה אחרת. קיים גם קשר עם הסביבה כמו השכנה הגנבת. פער הדורות וההתנגשות ביניהם, אף הוא מוסיף טעם וריח לסיפור, מתח העולה מבין האירועים השונים. אהבה על גווניה השונים כמו למשל צעקות האשה באהבה כפי שמתפרשות בעיני הילד כמעשה ברוטאלי מול האמת הטבעית הקיימת. מצב שמעורר בלא ספק הן חיוך אצל הקורא והן מתח כתוצאה של קיטוב בין פער הדורות ובין ההבנה הילדותית מול האמת הריאלית. או למשל תמימותה של פלומה שהעלתה בדלי המים שלה תכשיטי זהב ושתשמישי קדושה נוצריים מבור המים, וחשבה שהבור ייצר את האוצר הזה... כל זה מול מציאות אכזרית של פריצה בכנסיות בעיר העתיקה... (עמ' 68).

אלו רק שתי דוגמאות מני רבות למספר, היודע איך לבנות את סיפורו המרתק ואיך למשוך אותך הקורא, לעולם קסום בן הימים ההם, עד כדי כך שאתה חי את הדברים כאילו אתה חלק מהם. זו אומנות סיפור יוצאת מן הכלל. כמו שאמרנו – בן-ציון יהושע הוא אומן השפה יודע איך ללהטט במילים כרצונו וליצור משפטים ססגוניים חיים ותוססים.

אחד מני רבים הוא תיאור הדוקטור עם המונקול בעמוד 71, תיאור חי כל כך ומקסים:

מצד אחד הוא מתנהג כמו פרופסור העומד לפני מאה תלמידים, מדבר פילוסופיה של אפלטון, אריסטו ואחרים, מניף ידיו מול כוח דמיוני ומדבר גם על הרמב"ם ואפילו על שפינוזה, ובתוך כל זה הילד היושב מולו פיתח "מיומנות שאיפשר לי לחמוק ממטחי הרוק שלו שנורו לכל עבר".

גם ניגודיות קוטבית שיוצרת דרמה ויותר מזה; מעולם הרוח דהיינו הרצאה על גדולי דור אל החומריות הטבעית, היום יומית, של בריחה מפסל. פה... טבעיות יומיומית ספונטנית רגשית, לעומת ידע והרצאתו לתלמידים, בשום שכל ובכוונה.

בן-ציון יהושע מעלה בפני הקורא את הדחפים והרגשות הטבעיים של גיבוריו, כמו שנאה, כבוד, חוקי בית; מותר ואסור, כפי שנקבעו על ידי "האדון, האפנדי" והאם בעלת חוכמת חיים מחד ואמונות מיסטיות, ברוחות ושדים, כישופים, עד כדי תמימות תהומית מאידך.

מיכאל האב ופלומה האם, הם שצריכים לנווט את המשפחה. אך בשל אופיו של האב, הצד המשיחי המיסטי של האם, כיווני המחשבות ומדיניות הדרך של ילדיהם נראה שכל המכלול

הזה נתון לכישלון. האב והאם נופלים מאיגרא רמא לבירא עמיקתא וזה גם משפיע על התפוררות והתפרדותה של המשפחה למשל סימון הקומוניסט האדוק בדעותיו עוקר בסוף לסוף העולם קרי ברית המועצות. אחר נעשה דתי בצורה קיצונית. בקיצור איש איש לדרכו הוא. והניקוז הסופי של הבנים אל ירושלים לא מביא להם ברכה.

תמונת ירושלים של פעם עולה בפני הקורא; ימי מחתרות, תפיסת בן המשפחה, ותהליך שחרורו. איש המחותר שנתפס מתיר את התחבושות ומדמם למוות.

בן-ציון יהושע בעל עין חדה שידע להבחין ולהתבונן בפרטים הקטנים, בחומר וברוח. הוא מבחין בהתעטשותו רב הנוזלים של הספר, ביריקותיו של הרב המדבר דברי פילוסופיה ותורה, ובאותו בוריס הספר המזדקן ראשו כסוף וגבנון צמח על גבו כיאה לספר ותיק.

"שתיקת התרגול" לדעתי הוא ספר מופת גם בעלילה המרתקת, בצבעוניות ובחיות התיאורים, בדיוק ומיצוי הפרטים הקטנים, ובתיעוד היסטורי של מאבק אנשי המחותר בתקופת ימי המנדט הבריטי בארץ. ומעל הכל המספר עצמו היודע כל כך טוב לספר סיפורים.

הערה: את משמעותו של התרגול המופיע מדי פעם בספר, ולמה נקרא הספר "שתיקת התרגול" אני משאיר לקורא.

ב. היבטים ספרותיים

כשרונו של סופר או משורר מתבטא לא אחת בפתיחת היצירה. פתיחה שמושכת את הקורא אל היצירה, ולפעמים טמונים בחובה הפתעות קטנות המעוררות הרמת גבה או פה פעור. אם נסתכל לרגע בפתיחה של "שתיקת התרגול" נראה כדוגמת הדברים הנ"ל.

" אבא הצית את מיתקן הפחמים מתחת לשולחן העץ הנמוך"

הקורא שואל עצמו למה הצית? האם חורף? האם בשל קור? למה פחמים ולא נפט? למשל, האם התנור מלמד על תקופה או על אזור מסוים? שאלות אלו ואחרות נגרמות לקורא בין אם במודע בין אם שלא במודע להמשיך הלאה כדי לענות על השאלות למה ומדוע. וכן באמצעות העצמים המתוארים מעלה הסופר את מאפייני אותה תקופה עליה עומד הוא לספר: תנור פחמים, שולחן עץ נמוך, בהמשך המשפט שמיכת צמר גמלים כיריעת אוהל.

הקורא מוצא עצמו יורד אל התקופה המתוארת.

בן-ציון יהושע יודע לשמור על אלמנט ההפתעה המושכת את הקורא גם בפסקאות שבספר ובראשי פרקיו. מובן שאלמנט ההפתעה יוצר מתח, עניין ומעל הכל מושך את הקורא בסקרנות הלאה אל תוך השורות.

כבר בהתחלה נתקל הקורא בשם "אסתר הגנבת" הוא שואל עצמו "גנבת"? האין זו טעות? לא לא זו לא טעות! היא אכן גנבת. אבל מדוע נקראת היא כך? האם היא גנבת של ממש? זוהי דקות של אומנות הכתיבה, ויש אותה לבן-ציון יהושע, לא רק כאן, אלא גם בספריו האחרים.

1. ההומור הדק והכואב

בן-ציון יהושע ניחן בחוש הומור אותו הוא משלב בצורה נכונה במקום הנכון ובדרך הנכונה בסיפוריו. כבר בעמוד הראשון תיאור מדויק עם קישוטים והומור דק: "... גנח גניחות של הנאה והאדים ההבילו על זקנו האדמדם בסבר פנים יפות" אדים מהבילים בסבר פנים יפות? איזה יופי! גם מעלה חיוך וגם דימוי מקורי ומעורר פליאה.

הפתעה קומית:

כבר בתחילת הספר כשהוא מתאר את הצד המשיחי-המיסטי של האם הוא מפתיע אותנו בכינוי של אסתר השכנה. כינוי שגם מפתיע וגם מעורר צחוק: המספר קורא לה " אסתר הגנבת" (כמתואר לעיל)

"על שפתייה הדובבות ריצדו שמות מוזרים של מלאכים ושרפים... כאילו דיברה שיחת חולין עם השכנה אסתר הגנבת" (עמ' 13)

תיאור קומי מתואר יפה בהקשר לטקסי של "סטלינגרד" שהצופר שלו דמה לחוקן גומי (עמ' 105) " שאמא עשתה בו שימוש קליני כל אימת שמישהו מאיתנו או מהשכנים סבל מעצירות".

הומור מקאברי נמצא בתיאור: "הייתי בעולמות רחוקים, אפילו כשעצמותי רעדו מקור, לא שכחתי לרגע שעצמותי של אבא שסבל משיגרון רועדות בקבר עוד יותר".

2. דימויים וקישוטים

"פניו היו אדומים כמו הבורשט של זלדה השכנה".
'בורשט' היא מילה שאובה מאידיש, ופולנית, שפירושה בעברית חמיצה. כמה הזכרות יש במשפט זה דימוי ממאכלי הימים של השכנים האשכנזים.
הזכרה של זלדה המשוררת הידועה
הומור דק, הסומק מזכיר בורשט.

גזרה שווה למשפט:
"אבא שטף את פניה של אמא במי הכד הקרים ועזר לה לקום. היא צעדה למזוזה שלה, רטובה כמו דג". "רטובה כמו דג" גם מעורר חיוך וגם דימוי ממאכלי הבית.
ועוד אימרת כנף דימוי ציורי מתסיס:
"שרעבי שלף את זרבוביתו והשקה את מנעולי החנויות הסגורות באלכוהול מזוקק". שלף ולא הוציא. זרבוביתו - כינוי לאבר המין, השקייה - כביטוי להשתנה. אלכוהול מזוקק כתיאור לתהליך מעבר האלכוהול בגוף עד יציאתו ממנו. כמה יפה וכמה חי ועוצר הומור דק הביטוי הזה.

שימו לב לציוריות טבע ובמשפט אחד:
דבורה עקשנית זמזמה ויצאה במחול כדי לבדר תאנה בשלה משמש ושזיף שהגיעו לפרקם וציפו ליד אוהבת ולשפתים כנועות שביות במציצה ארוכה של צוף דבש" (עמ' 91)
המשפט מדבר בעד עצמו בחן בססגוניות הצבעים התנועעיות ומה לא?
הסופר רואה מול עיניו דבורה מזמזמת ומעופפת מול פירות עץ. בעיניו נראית כעקשנית אך בעצם היא נוהגת לפי אורח חייה. הפירות הגיעו לפרקם כלומר בגרו, ארמז לבגרות האדם. וכשם שהאדם שמגיע לפרקו זקוק לאהבה מוחשית, כך הפירות זקוקים למגעה של הדבורה. ההקבלה הזאת בין החי הצומח והאדם היא נפלאה.

אמרות כנף:
לאחר מות אמו נזכר אלי באימרות הכנף שלה כדלקמן:
"אנו מתגעגעים לאהבות חיינו רק לאחר שפרחו מן הקן"
"אנחנו כמהים לבריאות רק כשאנו מתדפקים על דלתו של רופא".
"אנחנו מתרפקים על מחוזות ילדותנו רק כשאנו רחוקים מהם" (עמ' 344).

באשר למילים:
הרקע הוא בית עם אווירה ספרדית. לכן ישנו לא אחת דיבור בלשון לדינו כמו למשל: " הו סניור די איל מונדו" המילה "בלקון" סינונים למרפסת. "אוטומוביל" (נקרא היום אוטובוס) "דיליז'נסים" "מא- שא - אללה" קרידו, קרידה או ביטויים שאולים מהספרדית הלדינו כמו: "און נגרו מזל, נטורלמנטה" (זה ללא ספק מסל שחור). סיניור פדרה סניור די איל מונדו, וכו' גם המקומות גם החנויות הביטויים הכינויים כל אלו יוצרים את הרקע או הבמה להתרחשות העלילה.

הזכרה של חנויות ומקומות ציון ידועים מאותה תקופה, כמו חנותו של חביליו מוכר הממתקים או מקום הכינוס של תנועת נוער בעיר, או ציון בית הסוהר בעיר העתיקה בשמו קישלה.

ציוריות נפלאה המתארת דמות חיצונית של אדם ראו בעמוד 240: תיאורו של הרב לבנטל במבט של הילד המסתכל בו מלמטה כלפי מעלה. נעליים שחורות גרביים לבנים ארוכים, מעיל שחור וזוג עיניים רושפות להבי אש

3. תאורים מיסטיים

סיפוריו של בן-ציון יהושע לא אחת מעלים את הפן המיסטי שבו נפגש כנראה בשנות ילדותו בהוו' הביתי הספרדי שהביא עמו אמונות ודעות מהמזרח של שדים ורוחות ואמונות מיסטיות שונות. את הייצוג המיסטי התיאולוגי בשתיקת התרנגול מייצגת האם פלומה. לדוגמא:

מדובר כאן על מורורי המכשפה: "...מפזרת בבית האישה המרומה עשן קטורת ובבגדי הנואף נתפרו שיני שועלים וזנבות פרעושים, שהורידו את דגלו המונף של הנואף לחצי התורן ואף למטה מזה ובאין ברירה חזר לאשת נעוריו בוש ונכלם". שימו לב לעדנות התיאור של אבר המין הזכרי קרי "דגלו המונף". ועוד מספר על המשיחיות של האם: "על שפתיה הדובבות ריצדו שמות מוזרים של מלאכים ושרפים שאיתם ניהלה שיג ושיח, כאילו דיברה שיחת חולין עם השכנה אסתר הגנבת". (עמ' 13)

יש גם מקרה של הארת הדמות על ידי הצבעה על מעשיה למשל על פלומה האם לומדים גם ממעשיה, הנה: פלומה עומדת ליד המזוזה קושרת את השביס שלה בקשר לולאה בדימוי לזנבו של שטן, עומדת ואומרת: "שטן שטן, אני משביעה אותך במלאכים ובשרפים, בתנאים ובאמורים אני קושרת לך עכשיו את הזנב, אם לא תחזיר את הארנק של דוקטור מנחם עתידות מיד אני לא אשחרר לך את הזנב לעולם" (עמ' 29).

האמונה העממית בשדים ורוחות אף זו תופסת מקום נכבד בספר זה ובאחרים של בן-ציון למשל פשטה מגיפת דפטריה בירושלים האם פלומה חששה לחיי בנה והלכה להתייעץ, מה עושים, עם המכשפה מורורי. זו הציעה שכדי להטעות את השדות יש לארס את אלי הקטן עם אישה זקנה. כך יהיה לו מעמד של גבר תפוס ואז לבנותיה של לילית לא יהיה עניין בו (ראה עמוד 66)

4. קיטוב וניגודיות

הקיטוב הן בפרוזה והן בשירה תמיד מעלה את סף המתח הדרמטי יכול להיות גם קיטוב של מושגים מנוגדים במשמעיהם כמו כאן למשל: הטמפרטורות ירדו מתחת לאפס והמתח בין היהודים לערבים הגיעו לנקודת הרתיחה. האנגלים ליבו את התבערה "טמפרטורות יורדות אך המתח מגיעה לטמפרטורה של רתיחה. כל כך יפה. בשום שכל ובמקום הנכון ראו שם עמוד 218.

או למשל:

"מה אגיד לך צ'יקו, אתה כמעט נולדת מת לפני שזכית להיות חי" (עמ' 31)
"להיות קשיש בן שלוש" (עמ' 60) כשאלו מגיע לתלמוד תורה, זו הרגשתו של ילד שלא מעוניין באשר מטילים עליו ללמוד המבוגרים.

5. הארת דמות באמצעות הדימויים

למשל: "אימא לא הייתה אישה מן העולם הזה. היא באה מהעפרונים, מהיונים, מהצוצלות ומרוחותיה של ירושלים". (עמ' 8)
היא לא מהעולם הזה כלומר היא יוצאת דופן! לא בסטנדרט המקובל. וכל כך למה? כי ראשה בעפרונים בעופות השמים וגם מארבע הרוחות של ירושלים היינו ספוגת אהבה לעיר בכל במאודה.
וכן אחר כך: "אימא הייתה הטורבדור של אלוהים בירושלים". (עמ' 9)
היינו רמז להיותה לוחמת מיסטית.

"בלשונו הציורית אמר פעם אבא ש"הדוקטור נראה בשכונה כטלאי אשכנזי שחור על גלימה בוכרית צבעונית" מראה את ההתייחסות של האב אל דמותו של הדוקטור.

תיאור הזקנה ח'אנום להארת דמותה:

לא רק פער הגילים הבלתי נתפס בין אלי הקטן לח'אנום הזקנה, אלא גם תאורה הדוחה באמצעות תאור של חלום הלילה: "ולילות הרבה הופיעה בחלומותי ופערה פה נטול שיניים שדמה למערת שדים שחורה. היא השמיעה חרחורים מוזרים, חיבקה אותי ונישקה על שפתיי והפחידה אותי עד מוות".

רואים כאן קיטוב כפול ומשולש גם פער הגיל בין הילד לזקנה, גם פער משיכה, היא זקנה מכוערת ודוחה. וגם נישואים שלא בעתם. (ילד עם זקנה". ברור שיש בכך להעלות את המתח הדרמטי בסיפור.

6. שימוש במתכונת של פתגמי או אמרי חז"ל בשינוי אדרת

לפעמים לוקח אימרה ידועה או משפט כנף ידוע מדברי חז"ל, למשל, שומר על מתכונתו אך עושה בו כבשלו: למשל "עשרה קבין של מוכי תזזית ירדו על ירושלים, ביתנו זכה בתשעה

קבין וירושלים כולה זכתה בקושי לקב אחד" זו פרפרזה על האימרה "עשרה קבין יפי ירדו לעולם, תשעה נטלה ירושלים ואחד כל העולם כלו".

שימוש אחר למשל:

"הבטתי בבז ברוך הבצע הזה שראה את העולם דרך החור שבגרוש" (עמ' 67)
ישנו ביטוי שמציין תקופה קדומה "כשבגרוש היה חור" ובהתייחס אלינו הכוונה לתקופת המנדט הבריטי.

ישנם לא אחת ביטויים יפים של הסופר עצמו למשל: הדוקטור "גלגל את עיניו כקרוסלה בלונה פארק, ליקק בלשונו את שפתיו הדשנות כחתול רעבתן שמצא את מפתחות המזווה" (עמ' 71)

"שני אברכים מגלגלי פאות" מרטו שעה סוטה בזקנקנם" (עמ' 112). שוב יש כאן רמז לפרשת אישה סוטה (במ' ה'ב ואילך)

שיבוצי רמזים מספרות חז"ל

הרקע של מחשבת ישראל אהבת התנ"ך והמקורות מוצאים לא אחת ביטוי בספר "שתיקת התרנגול" אם בכתיבה מפורשת אם ברמזים ובקונטרסיות מסוימות. אפשר לתת מעט מני רבים של דוגמאות:

אם ניקח את המשפט בדי שיח בין אלי לאמו, נראה עד כמה רמזים ואזכורים יש לפעמים במשפט אחד:

"אמא הביטה בי ברחמים ואמרה: "איזו, אינך יודע שבלקון הוא גשר בין בית לשמים בין חומר לרוח וגו'" (עמ' 69)

"רחמים" מזכיר את אל מלא רחמים, מתקשר גם לגשר בין בית לשמים, רמז ל- "כל העולם כולו גשר צר מאוד", חומר ורוח, שני יסודות של האמונה היהודית; הנשמה לך והגוף פועלך או הגוף הוא משכן ארעי לנשמה העולה בבוא הזמן לשמים.

"יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ" (עמ' 74) וכן שם: "תלמיד חכם שאין בו דעה, בהמה טובה הימנו"

גורם ההפתעה

אחד האלמנטים החשובים הבולטים בכישרונו של סופר הוא שימוש בגורם ההפתעה. הן בפרוזה והן בשירה. הפתעה יכולה להיות בסיום הספר או בשורת הסיום בשיר, אך יש סופרים כמו בן-ציון יהושע שיודעים להפתיע גם במהלך הספר בסיטואציות שונות שכביכול מהתלות בקורא, אך בעצם מעלות על שפתיו חיוך או הגיג קל של "איך לא חשבתי על זה" או איך הוא הפתיע אותי חשבתי שזה ייגמר אחרת.

בספר "שתיקת התרנגול" גורם ההפתעה מופיע בסופו, אך ישנן לא מעט הפתעות במהלך הספר עצמו. אציין כאן לצורך סיבור האוזן אחת מהן:

בעמוד 140 ישנו קטע הממשיך את תיאור מחלת האם פלומה עד לשיא. בשיא זה, בטוח הקורא שעוד רגע והיא מוסרת את נפשה לקב"ה שהרי לפי כל שתואר עד כאן אין שום סיכוי להחלמה. האמנם? קראו וראו.

על הסופר בן-ציון יהושע

בן-ציון יהושע הוא סופר היודע יפה מאוד לספר! הכוונה גם יודע לספר כלשונו וכפשוטו אך גם מכיר את הטכניקות הספרותיות היפות כדי למשוך את הקורא אל תוך השורות, להפתיע, ליצור מתח, לפעמים גם מדברים של מה בכך. מן הראוי לציין שיכול אתה הקורא לראות בכל דף ודף בספרו את דגלה של ירושלים מתנוסס בגאווה. בן-ציון יהושע הוא בראש ובראשונה בנה של ירושלים והיא גם עומדת כציר איתן חזק לסיפוריו.

ייחודו הוא בכך שכאיש אשכולות הוא גם סופר אך גם איש אקדמיה העוסק במחקר וכותב את מחקריו. עיקר התרכזותו היא במחקר קהילות יהודי מרכז אסיה - אפגניסטן אירן. דאג גם פיסית להעלות עולים לארץ. הוא יודע לנווט יפה את סיפוריו בין מציאות לדמיון בין אמת עובדתית היסטורית, לבין תיבולה בקישוטי פתגמים מיסטיקה אגדות ומעשיות.

בן-ציון יהושע הוא יליד ירושלים 1936 איש רב מעשים ורב תחומי. היה מנכ"ל הוצאת מאגנס באוניברסיטה העברית ועורך ראשי שלה. מנהל אגף ההסברה והפרסומים בעיריית ירושלים וראש הרשות להסברה ולמידע בשעת חירום בירושלים. גם פעל בחו"ל לחילוף יהודים

ממצוקתם והעלאתם לארץ. ועוד רבים הפעלים שעשה על כך ראו בוויקפדיה מעל הכול לדעתי, הגיש לעמו מתנה של מחקרים מרחבי דעת ואופק וספרים המתעדים עולם שאולי היום הוא בבחינת עולם הולך ונעלם.

6 תגובות:

1.

[יונה גל17 ביוני 2023 בשעה 8:21](#)

סקירה יפה, מנומקת ומפורטת, אין ספק שעשית לי חשק לקרוא את הספר.

[השב](#)

2.

[אנונימי18 ביוני 2023 בשעה 11:40](#)

מספר בחסד, מהדור שסיפור היה סיפור ולא דעות פוליטיות התפורות על גיבורים נושאי דבר הסופר הכותב לקבלת פרס מקוראים שלא העברית לשונם ולא האמפטיה לספרות העברית ולא לתחייתה אלא לניגודם של כל אלה.

[השב](#)

3.

[חוה צוטרין18 ביוני 2023 בשעה 20:10](#)

חגי קמרט מנתח את סיפרו המרתק של הסופר בן ציון יהושע "שתיקת התרנגול", מתוך קריאתו האוריינית המעמיקה והאנליטית. כתיבתו של יהושע, בסיפרו זה ויתר הרומנים והסיפורים שכתב, ראויים לעמוד בשורה הראשונה של הפרוזה העברית.

[השב](#)

4.

[חגי קמרט כתבים19 ביוני 2023 בשעה 9:45](#)

מסכים עם חוה לדעתי בן ציון יהושע נמצא בשורה הראשונה של ספרות הפרוזה העברית. ותודה ללאה שנתנה במה לעניין זה.

[השב](#)

5.

[אנונימי30 ביוני 2023 בשעה 16:25](#)

ואני רציתי בסך הכול לחזור הביתה לשלום. תודה על הפירגון.

[השב](#)

6.

[בן-ציון יהושע30 ביוני 2023 בשעה 16:31](#)

תודה על הפרגון. קטונתי.

ניתוח ספרותי-רעיוני של ספרו של בן ציון יהושע: סימורג - ציפור האש

חגי קמרט, סופר ומשורר

בן ציון יהושע, סימורג - ציפור האש, הוצאת צביון, ירושלים תשע"ח 2018, 432 עמודים

כללי

סיפורו של הסופר בן ציון יהושע, הוא ספר שהכול מכל בו. בעיקרו הוא ספר מסעות מרתק שמתאפיין במסע הרוחני רב התהפוכות המקביל למסע הפיסי. מדהים עד כמה שינויי הנוף הפיסי מקבילים לשינויי השקפה ותפיסת עולם של הגיבור הראשי, ופעמים גם של גיבורי המשנה. חפיפה מופלאה שמצד אחת מעלה את המתח הדרמטי באופן כמעט סמוי או שקוף לקורא, ורק בהבחנה העולה מבין השורות ברובד שני, ניתן להבחין בכך. למשל, התנהגות הגיבור בארץ הנכר מתוך לבוש של עוני, על אדמה כפרית, עם האמביציות והנועזות התואמת לתקופת חייו ולמקום הגיאוגרפי הפיסי בו הוא חי, לעומת התנהגותו בארץ ישראל בעיר האורבנית המודרנית; מלחמת הקיום וההישגים שלו. ומעל הכל ההתפתחות הרוחנית הנפשית של הגיבור הלומד את סודות ורזי החיים הטובים. השורה התחתונה היא שהאמצעים הספרותיים הסיפוריים ליצירת המתח הדרמטי קיימים ומשפיעים על הקורא. אך כדי לדלות אותם יש לחשוב חשיבה ספרותית. משל ליצירה מוסיקלית שאתה יכול ליהנות מעצם המנגינה המשפיעה על הרגש וערבה לאוזן, אך הצד המשלים הוא ניתוח היצירה כמו נושא, נושא שני, פיתוח, קדנצה ואריאציות על הנושא, וכדומה. זו אומנות סיפורית של הסופר מעבר לעלילה המרתקת עצמה. אדרבא נסו בעצמכם לנבור בסיפור ולמצוא את האמצעים הספרותיים מחוללי הדרמה הספרותיים האלו.

אין בכוונתי לתאר או לרמוז על תכני הספר - העלילה. את זה אני משאיר בהחלט לקורא. אחרת מה הטעם? אך אומר בפה מלא בכנות וביושר לב שהספר מרתק מתחילתו ועד סופו. הוא מתחיל במעין דימינאנדו העולה בקרשנדו איטי אט אט עד לשיא ונשאר שם. אין ירידה לפיאנו אלא עליה, מתונה אומנם, אך העפלה עד לשיאו של ההר.

השיא אף הוא דרמטי תרתי משמע: גם מתרחש על המקום הגבוה ביותר שיצר האדם, ושיכול לטפס עליו (ראו בספר), וגם המתח הדרמטי הנישא באוויר של האיש שירד מנכסיו אך לא יורד מגאוותו ומכבודו העצמי. שיא מופלא לספר מופלא.

האמירה שנאמרה בילדות: "אני עוד אראה לכם מיהו אלישע חי" (עמ' 67), נשארה חזקה כאבן פינה בלבו גם בעת השפל הגדול ביותר בחייו. שם, בעומדו על מבנה הברזל הגבוה בפנים נפולים ולב כואב.

מאחר ודרכי היא לא לספר את תקציר העלילה, כדי לא לפגוע בהנאת הקריאה, אתייחס בעיקר לפן הספרותי ולייחודו של הספר לא רק מבחינה תיעודית היסטורית ועלילתית אלא גם כנכס לספרות העברית בכללותה.

על כותרת של הספר: סימורג ציפור האש

בן ציון יהושע בקי ואוהב את המסורת והתרבות היהודית. לפי זה סביר להניח שהפסוק מתהילים המקביל לפי המסורת לסימורג הפרסי, עמד כנגד עיניו. אנו יודעים שרבנים השוו את הסימורג הפרסי עם הזין מהפסוק:

"יְדַעְתִּי כָּל עוֹף הָרִים וְזִיז שְׂדֵי עֲמָדִי" תהילים נ יא.

לפי המסורת, עוף הזיז יוגש יחד עם הבהמות והלוויתן בסעודת אחרית הימים.

נכון שהיו בתרבות עוד הדים לציפור האש, כמו למשל בבלט ציפור האש של סטרווינסקי אך שם זו ציפור אש אחרת הנשענת על אגדה רוסית עממית, או בפנטסיה 2000 של וולט דיסני אך שוב זו ציפור אש אחרת.

במיתולוגיה היוונית והמצרית מדובר על עוף החול אשר מת בשריפה וקם לתחייה מתוך האפר בצורה מחזורית.

ביהדות ישנה גם התייחסות לעוף החול כעוף נצחי אשר קיבל ברכתו מנח על שלא ביקש מנח מזון בהיותו בתיבה, כדי לא להפריע אותו ממלאכתו להאכיל את החיות האחרות.

ישנן עוד התייחסות כמו הציפור גרופית המוזכרת אצל עגנון (עידו ועינם) אך מה שאני רואה כמקביל לספר הוא "עוף השמים יוליך את הקול". אותו קול שעף עם הסימרג והגיע מארץ ישראל אל אפגניסטן הרחוקה, ושם אל העיר המסוימת "הראת". העלה בפני משפחתו האוהבת המתגעגעת של הגיבור את שקריו ותחמומו של האיש. הבן האובד, לכאורה, שבו נתנו את תקוותם. כך המוטיב של ציפור האש בספר. ציפור המופיעה מדי פעם כעוף המיתולוגי המשאיר עקבות ונושא את יעדו בתחנות שונות בספר. (קראו וראו)

ממד הזמן

אחת המעלות של הספר הזה, מעבר לספרים אחרים שקראתי, הוא העלאת ממד הזמן לבחינה ריאליטית ביותר. אין כאן זמן דמיוני או אפילו ממד זמן בלתי נתפס. נהפוך הוא. הסופר כותב כך שהקורא מרגיש שאכן הדברים התרחשו לפני שנים רבות מאוד. וגם מהארץ הדברים נראים בפרספקטיבה ריאליטית של הסתכלות אל תוך מרחק השנים.

זו אחת התכונות המופלאות של הספר בו ממד הזמן משקף מציאות כהווייתית ונכון לזמנה. כאשר אנו שומעים על גיבור הספר הנמצא בארץ, הרי כל ילדותו וכל האירועים סביבה נראים לא כאילו התרחשו אתמול, אלא במרחק הריאלי הנכון של שנות חיים. כאן באזור אחר של העולם בארץ ישראל. אנו נזכרים במאורעות העבר כרחוקים מאתנו שנות דור ויותר. זו מעלה מופלאה, לטעמי, שמורגשת מפורשות בספר. הזמן אינו שטוח על מישור שאתה יכול להזיז אותו הנה או הנה. להפך, הוא כאילו בתלת מימד. הקרוב קרוב והרחוק רחוק.

מסע פיסי ומסע רוחני - שני צירים מקבילים בספר

הטבע והאדם. ההתחלה הפסטורלית לכאורה המבשרת רעש, סערה, חרדה, הצפויים לנו בהמשך.

בן ציון כותב: "מזה שבועות יורד שלג ומתעופף ברוח כפלומות של פרגיות לצליליהם של חלילי חורף שניגנו מנגינות מעולם הרוחות" (עמ' 7), משפט שטומן בחובו כל כך הרבה: זמן מתמשך (שבועות) / ירידה רומנטית פסטורלית של שלג / לצורך עליה מעלה של צלילי חלילי חורף / והמנגינות הן מעולם המסתורין עולם הרוחות הנעלם.

אלו אכן מוטיבים של מסעות האדם בטבע שעוברים לאורך הספר. השלג הרך היורד כפלומה רמז לחלקים הרומנטיים שנזכה לראותם לאורך הספר בינו לבינה/ בין האדם לאהבת הטבע/ בין הטבע הגובה מהאדם פסיעות רבות של יזע ודם במסעו אל ארץ האבות/

הפרגיות הקטנות שנפגוש בן בהמשך; שתי אחיות קטנות שגורלן נחרץ על ידי המבוגרות מהן. המגניות לא תמיד שקטות וערבות לאוזן, לפעמים הן נושאות את הדי המסתורין המחשכים ותהומות האמונה הדתית, הבלתי מתפשרת, עד כדי חריצת גורלם של בני האדם. ובד בבד האמונות הטפלות המהלכות כמעין חגורת טבו חונקת, שלא ניתן להשתחרר ממנה בארץ הנכר, רווית היסטוריה דתית, עוד מקדמה דנא.

הקורא מתלווה אל מסע היחיד, בשמו המטפורי כשם הנביא התנ"כי אלישע, והאתון של בלעם מקבלת את שמו של גדול נביאי הגויים בלעם. היינו רמז לכך שבסופו של דבר חזון היהדות יגבר על כל מכשולי הדרך והגשמת החזון הזה יתרחש בארץ האבות. ואכן כך קורה בהמשך.

כלומר, אם קוראים בין השורות ומפענחים את הדימויים ניתן למצוא בספר רובד שני כמעט נסתר של רמזים הן לשנים העתידיות בספר (בארץ) והן לאירועים שמתרחשים שם בנכר. יש סמליות בהמרת שמות לשמות אחרים. בקריאת שמות. לא סתם נבחר השם בנימין למשל להיות המורה שם בנכר. חישבו על כך שבנימין התנ"כי (בן אוני של רחל, הבן הצעיר האהוב של יעקב) תקראו על האיש בתקופותיו השונות ותבינו למה נבחר דווקא השם בנימין (רמז: גם מלשון ימין ולא שמאל) ולא שם אחר.

המסע הרוחני של גיבור הסיפור מתחיל כבר בנעוריו: "אני לא אהיה סנדלר, חייט וצורף, וגם לא ספר, אני אסע רחוק ואהיה עשיר" (עמ' 87). במילים אחרות האופי החזק הבלתי מתפשר האנוכי משהו יוצא החוצה מגיבור הסיפור כבר בין ילדות לנעורו. רוחו איתנה וחזקה וגם מסעו יהיה לפי שנראה חרוץ, נחוץ, החלטי ובעל יכולת לעבור דרך עקלקלות, מתמשכת, מסוכנת. היינו חפיפה יפה בין הרצון הרוחני והיכולת הפיסית מול המסע בטבע במרוצת הזמן החולף.

שדים רוחות אמונות

בנוסף לשפה העסיסית האסלית, המתבלת את הספר באותנטיות מרשימה ביותר, עולים גם דגשים והארות של קטעי אמונות דתיות, אמונות טפלות, שדים, רוחות, פחדים, מעשים מיסטיים, מגיה, הזכרה של מעשי כישוף. למשל, "ג'ובר משתטח על קברה של המיילדת שפרה" אמה של ברוכה המיילדת שנקשרה בה האמונה שהיא שבה מעולם המתים ובאה לסייע לנשים המתקשות ללדת". וכן בהמשך: "ילדות רבות סיפרו כי ראו את שפרה המיילדת לנגד עיניהן בזמן צירי הלידה" (עמ' 54).

וכן העשייה המגית: "ג'ובר כרכרה סביב הקבר שבע פעמים חוט ארגמן שהובא מקבר רחל אמנו ...". וכן דרך משל הקמיעות. במסורת היהודית המיסטית שעליהן פסוקים מתהילים: "אלו פסוקים מתהילים ומספר רזיאל המלאך להגנת היולדת והעובר" אמר מולא מלמד (עמ' 53).

ועם זאת כוח הברזל של האמונה והאדיקות הדתית המסורתית היהודית והדבקות בה.

למשל, "ממתי יהודי אפגני מסתובב בגילוי ראש, בלי זקן ובלי פיאות ולובש בגדים של נוצרים ויש לו זכוכיות עגולות על העיניים כמו של גוי? שאלה הרבנית" (עמ' 74).

ללמדך עד כמה אדיקות ודבקות במסורת הדתית הייתה שם בנכר. שאי אפשר בשום אופן לקבל את החריג והשונה.

על האמונה - מוסלמים ויהודים

לפעמים האמונה והתרבות המקומית משפיעה על התרבות הזרה וההפך. יתכן מצב שבו מי שמציג עצמו כמוסלמי והוא בעצם מבית אב יהודי, הולך בכיפור לבית הכנסת היהודי. ואפשר בקטע מרתק מורט עצבים

בספר בו היהודייה תברח אל המסגד המוסלמי, תחבור בלית ברירה אל דת אחרת, תרבות אחרת, וכל הקורות אותה שם. ובין היתר היצרים המיניים הסוטים הקיימים בכל עדה בכל קבוצה שהיא בלי הבדל גזע מין ודת. קטע מפתיע כמו הפתעות נוספות בספר שהקורא לא צופה אותן מראש, מרגש מאוד חזק מאוד.

כמו כן כבר בתחילת הספר המפגש של הכובסות המוסלמיות והכובסת היהודייה, החלפת רשמים אנושית עצות ותגובות.

כשמדובר במקרה של לווייה וקבורה למשל הכובסות מופיעות בלבוש המסורתי שלהן בורקה שמכסה את כל גופן. אך עם זאת: " יהודים ומוסלמים המתונו להלוויה... כשהם כורעים על ברכיהם ודוממים ושקועים בהרהורים על גורל האדם" : אמונה, מסורת, גורל משותף קרי מוות וקבורה, וכל זאת עם צו החיים של אנושיות אחידה בלא הבדל מוסלמי או יהודי.

אמונה בצד אמונה תרבות דתית מול תרבות דתית חוקים סוציאליים דומים, עוברים כחוט השני לאורך הספר פעם היהודי והמוסלמי, פעם היהודי עם הפרסי, היהודי מול הגרמניה, היהודי מול האנגלי.

עיצוב הדמויות

בן ציון יהושע מגדיל עשות בדרך בניית הדמויות בספר. הוא בונה אותן נדבך אחר נדבך עד שכל דמות עומדת בשלמות אל נגד עיני הקורא. על אופייה, תכונותיה, שפת דיבורה ושפת גוף והדמיון שלה. אנחנו רואים גם מהפכים בחלק מהדמויות. מה שהיו בעבר ומה קרה להן בחלוף השנים. איך הסביבה הגיאוגרפית, הגיל, האירועים הפוליטיים-מדיניים, משפיעים על התפתחות השקפת העולם של הדמויות (למשל אלישע, בנימין או טרודה),

ההנגדה באופי, אף היא יוצרת מתח דרמטי, כמו למשל

גיבור שמצד אחד כולו רגש וכבוד (לקיחת עצמות אביו) ומצד שני פרא אדם (נוטש את כלתו). אוהב את משפחתו, אך האנוכיות שלו והישיבה על זרי הדפנה מהפכים בו את יצריו ודחפיו לכיוונים אחרים, נלוזים, המפתיעים את הקורא.

השליח מישראל (בנימין) - נגיעה רומזת לחלקו השני של הסיפור; מהנכר לארץ ישראל, וגם דמות זו משתנה בכפוף לתקופה ולתרבות האחרת.

לעניין זה נזכיר שבן ציון אוהב להפתיע, וההפתעות בספר מוסיפות הרבה לדרמה שבו ולהיותו ספר מרתק. לפעמים קורה והקורא מצפה לדבר מה שבטוח שכך יקרה בהמשך, אך לא! הסופר בוחר במציאות הקשה. לפעמים העגומה, אך מעלה את סרט החיים כמות שהוא בלא כחל וסרק ובלא יפיוף של הדברים וזו גם מעלתו של הספר.

שפת הספר המבנה ותהפוכות הגיבור העיקרי

העברית של בן ציון יהושע יפה ומשובחת, תיאורים נפלאים קסומים של טבע מצוירים ביד סופר מיומן ואומן. השפה המיוחדת וניביה והעגה שלה משתלבים יפה בסיפור ומוסיפים לו נופך אגדי קסום. אולי גם טעם אסלי אותנטי מאוד. התרגום של האמרות האפגניות או הפרסיות, ערביות, יידיש או גרמנית, מופיע מיד. כך שמבחינת הפורמט ישנה קריאה רציפה של הטקסט, מבלי לחפש את התרגום בהערות. לדעתי כתיבה בפורמט כזה היא יתרון עצום.

מבחינת מבנה הספר הוא בנוי בצורת פרקים פרקים ובכל פרק פתגם אפגני כלשהו. לדעתי, ניתן לחלק את הספר לשני חלקים הקשורים ונשזרים זה בזה: החלק של המשפחה בנכר ובראשה גיבור הסיפור, והחלק המדבר על האירועים בארץ כולל מה קורה עם גיבור הסיפור בארץ.

התקופה בנכר היא העולם באפגניסטן, הזר לקורא הרגיל, והוא כל כך אמתי וריאלי. גם מבחינת האירועים וגם מבחינת השפה והניב האפגני המתחבר אליה.

הנוף הסיפורי: טבע ורוח, כל כך צבעוני, עם הרים וגבעות בטבע מחד גיסא ועם רוח האדם מאידך גיסא. בשניהם עליות ומורדות, עד כי הריאליזם הזה, המכלול הזה, מצטייר בפני הקורא כראליזם אגדי. רוצה לומר מעין ראליות שנוצרה מתוך הר געש כבוי בעל לוע אגדי. ומתוך לוע זה עפה לה לפעמים ציפור האש המופיעה מדי פעם כמעין סמן דרכים בספר כולו.

התקופה האחרת - ימי המנדט האנגלי בארץ. התופעה שהעוני מהווה תמריץ לנצל כישרונות טבעיים ומפתח אמביציה חזקה להתעשר ובכל מחיר, וגם אם יהיה על חשבון האחר או שימוש וניצול כספי האחר. תכונה שהיתה בו בגיבור הספר עוד בילדותו ועתה היא אוספת תאוצה מרץ ומופעלת הלכה למעשה.

גיבור הסיפור לובש חלק המזכיר את זורבה היווני האוהב לחיות בעושרו, בנשים ובכסף! זה הזורבה היווני שבו, מעבר לכך הוא יודע לסחוף אנשים אחרים בכך שכמעט כל האמצעים לכך כשרים בעיניו: ערמוניות, שקר, נוכלות, הלשנה, שיתוף פעולה אינטרסנטי אידיאולוגי. חנפנות וקשיחות.

לקיחת עצמות אביו לקבורה לארץ באופן מנוגד לאי רצונו להעלות את משפחתו לארץ: איך המעמד הכלכלי המשופר בצרף מרירות העוני והדבש של הארמון בחיפה הופכים כאילו את עורו של אותו אדם להיות מרגשן אובססיבי לקר מזג אנוכי, שאינו רוצה בעול המשפחה.

הפן הרומנטי בספר

החלק הרומנטי של בינו לבינה בסיפור: המחויבות והדבקות באמונה, בכבוד ההורים וכבוד החוקים לעומת המציאות הקורצת הרומזת הנותנת שפע על כף יד שמנה ופתוחה.

שתי הנשים האירופאיות בחיי הגיבור ועוד אינספור נשים מהצד מול זילפה העגונה הקשורה אליו בכוח חוקי דת נוקשים שאי אפשר להפר אותם, גם לא לאדם כמוהו.

שוב גילוי אותנטיות באופיו של הגיבור שלמרות התחננונים של הנשים שבחיו, למרות אהבתו הלא ברורה דיה לקורא, הרי אופיו והדחף לאהבת השמלה גורמת להוציא את החיה האכזרית והרעה מתוכו. להיותו נוכל שקרן, אכזר, ומה לא. אך עם כל זאת המקוריות באמת שבמציאות המובעת מול עיניו של הקורא, בהחלט משכנעת.

הפן ההיסטורי בארץ ישראל

בין כך ובין כך ישנו הקטע ההיסטורי של ההתרחשות בארץ בימי המנדט הבריטי. אמונות ודעות יריבות מעמדית, הפלג הסוציאליסטי והקיצוני יותר המאמין ברוסיה ובקומוניזם, מול הפלמ"ח והפלג הנגדי. הפן ההיסטורי של ימי המנדט עד עזיבת האנגלים את הארץ, קטע היסטורי מעניין עם דמויות מפתח התופסות מקום נכבד בעלילה עד יציאתן את הארץ בחזרה למקום ממנו באו. (שוב לא אספר ואשאיר את הנעלם והסיפור המרתק לקוראים).

סיכום

תקצר היריעה מלסכם את המופעים הספרותיים הרבים, תהפוכות העלילה ויתרונותיה וחשיבותו של הספר מהבחינה של תיעוד ושימור המסורת: אמונות דתיות, אמונות טפלות, גינונים ומנהגים שונים, חיי המשפחה, השפעת הסביבה המוסלמית על העדה האפגנית של אותם הימים באפגניסטן. פניני תיאורי טבע מופלאים, והסתכלות במקרו על הקהילה באי-שם ב"הראת" שבאפגניסטן, כמו בתוך חלום אגדי קסום. לכך מתלווים אמרות, פתגמים, ביטויים בעגה ובניב האפגני, ההתבטאות בלשון הערבית, היידיש, הגרמנית, השירים הנלווים כקטעי קישור המייחדים את הספר מבחינת המבנה של שילוב שירה בפרוזה.

פן מיוחד בספר שמן הראוי לציין אותו הוא האמת המשודרת מכל שורה ושורה. לא אחת הסופר מפתיע את הקורא כאשר הוא מציב בפניו תמונה אחרת מאשר הוא ציפה לה. אמת לאמיתה! למשל התהפוכות בדמות הגיבור והתייחסותו למשל לאהובתו מגרמניה; התייחסות שונה מזו שהקורא היה מצפה לה. לפחות בשנים המאוחרות של הזוג. אך לא! קווי האופי של הגיבור ומעשיו הנלווים רוויי רוע ואכזריות, נשאים כמות שהם. האם קורה הסוף לו מצפה הקורא או לא?

הידע הרב הבקיאיות המפליאה של בן ציון יהושע במנהגים, באמונות ובהווי חיים של יהודי אפגניסטן, מדהימים בכך שנדמה כאילו הסופר נולד שם וחי את החיים האלו. אך לא היא! בן ציון יהושע נולד בארץ. וגדל בה.

אין ספק שחשיבות הספר, מעבר לעלילה היפה והיותו רומן מרתק, בהיותו תעודה והנצחה של עולם שהיה אי שם בנכר באפגניסטן שאפשר ולא יחזור עוד.

[Pinterest](#)-שתף אל פייסבוק [שתף ל-Twitter](#) [BlogThis!](#)שלח באימייל

[תרבות](#): תוויות:

תגובות 2

1.

[חגי קמרט כתיבם 22 ביוני 2020 בשעה 11:29](#)

לאה תודה מכל הלב מחגי

[השב](#)

2.

יוסף כהן אלרן 17 במאי 2021 בשעה 19:29

עמוק ומאלף. יישר כוח

השב